

*Моїсєєв М. С.,
кандидат юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Анотація. У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз адміністративної та кримінальної видів юридичної відповідальності військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби. Встановлено, що підставою адміністративної відповідальності за військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби є вчинення військового адміністративного правопорушення, натомість настання кримінальної відповідальності за ті ж самі діяння є наслідком вчинення військового кримінального правопорушення. Під юридичним складом самовільного залишення військової частини або місця служби як військового адміністративного правопорушення, запропоновано розуміти сукупність певних елементів (об'єктивних і суб'єктивних ознак), наявність яких дозволяє кваліфікувати суспільно шкідливе діяння як самовільне залишення військової частини або місця служби за відповідною частиною ст. 172¹¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення. За результатами порівняння юридичних складів самовільного залишення військової частини або місця служби як військового адміністративного правопорушення та військового кримінального правопорушення, виділено певні спільні ознаки, до яких можна віднесені такі: схожий об'єкт посягання (нормативно визначений порядок проходження військовослужбовцями військової служби); з об'єктивної сторони правопорушення мають однакові форми прояву (самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, нез'явлення військовослужбовця вчасно на службу без поважних причин); серед суб'єктів вчинення правопорушень є військовослужбовці строкової служби або військовослужбовці служби за контрактом; суб'єктивна сторона самовільного залишення військової частини або місця служби характеризується прямим умислом, а нез'явлення вчасно на службу без поважних причин може бути вчинене як умисно, так і з необережності. Констатовано наявність характерних відмінностей, за якими можна відмежувати адміністративну відповідальність військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби від кримінальної, а саме: тривалість вчинення діяння (самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу до трьох діб є підставою притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності, однак перевищення вказаного терміну вже є можливою підставою настання кримінальної відповідальності за вчинення того самого діяння); застосування різних видів стягнень (заходами адміністративно-правового примусу є накладення штрафу або арешт з утриманням на гауптвахті, заходи кримінально-правового характеру – штраф, службове обмеження, тримання у дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі).

Ключові слова: адміністративна відповідальність; військове адміністративне правопорушення; кримінальна відповідальність; військове кримінальне правопорушення; військовослужбовці; штраф; арешт з утриманням на гауптвахті.

Постановка проблеми. Захист незалежності та територіальної цілісності України є одним з основоположних обов'язків громадян держави, що закріплені на конституційному рівні. У відповідності до діючого національного законодавства про військовий обов'язок і військову службу функції з оборони країни багато в чому покладаються на Збройні Сили України та інші військові формування, більшу частину особового складу яких складають саме військовослужбовці (як строкової військової служби, так і військової служби за контрактом). Відтак дотримання військовослужбовцями нормативно встановлених вимог щодо проходження військової служби є життєво важливим як для безпечного функціонування суспільства, так і загалом для національної безпеки країни [1, с. 146]. Порушення ж військовослужбовцями правових положень щодо виконання ними військового обов'язку мають своїм наслідком невідворотне настання певного виду юридичної відповідальності, зокрема, й адміністративної.

Стан дослідження. Деякі питання адміністративної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби як військового адміністративного правопорушення становили науковий інтерес дослідників, серед яких: М. Ю. Веселов, І. М. Коротатнік, М. А. Микитюк, О. О. Павлюк, С. В. Петков та ін. Якщо ж розглядати самовільне залишення військової частини або місця служби як військово кримінальне правопорушення, то вивченням особливостей кримінальної відповідальності цікавилися такі науковці, як Ю. В. Баулін, С. Б. Гавриш, С. В. Гізімчук, С. В. Гринчак, Ю. В. Гродецький, Л. В. Дорош, В. І. Тютюгін та ін.

Метою статті є здійснення порівняльно-правового аналізу адміністративної та кримінальної видів юридичної відповідальності військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби.

Виклад основного матеріалу. Аналіз чинного адміністративно-деліктного законодавства показує, що на сьогоднішній день самовільне залишення військової частини або місця служби віднесено законодавцем до ряду військових адміністративних правопорушень. Основоположні засади адміністративної відповідальності за вчинення вказаного адміністративного проступку закріплені у ст. 172¹¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-Х

(далі – КУпАП). Головною підставою для притягнення особи-правопорушника до адміністративної відповідальності завжди є факт вчення нею того чи іншого адміністративного правопорушення, що передбачено відповідною нормою діючого КУпАП. Відтак підставою для притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності за відповідною частиною ст. 172¹¹ КУпАП буде вважатися вчинення такого військового адміністративного правопорушення як самовільне залишення військової частини або місця служби [2]. Таким чином, з'ясування особливостей адміністративної відповідальності військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби доцільно здійснити шляхом визначення юридичного складу цього адміністративного проступку, тобто встановлення та характеристики елементів останнього.

Юридичний склад будь-якого адміністративного правопорушення є сукупністю установлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують діяння як адміністративне правопорушення (проступок). Такими ознаками виступають об'єкт та об'єктивна сторона (мають назву об'єктивних ознак проступку), суб'єкт і суб'єктивна сторона (є суб'єктивними ознаками проступку) [3, с. 490; 4, с. 160]. З огляду на вказане, під юридичним складом військового адміністративного правопорушення, передбачено ст. 172¹¹ КУпАП можна розуміти сукупність певних елементів (об'єктивних і суб'єктивних ознак), наявність яких дозволяє кваліфікувати суспільно шкідливе діяння як самовільне залишення військової частини або місця служби за відповідною частиною ст. 172¹¹ КУпАП.

Об'єктивні ознаки військового адміністративного правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 172¹¹ КУпАП, представлені двома обов'язковими елементами юридичного складу, а саме об'єктом та об'єктивною стороною. Об'єктом адміністративного проступку є суспільні відносини, охоронювані нормами адміністративного права (охороняються заходами адміністративної відповідальності) [4, с. 160; 5, с. 94]. Об'єктом адміністративного проступку, що передбачений ст. 172¹¹ КУпАП, є суспільні відносини у сфері забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань. Безпосереднім об'єктом виступає порядок проходження військової служби [6, с. 38]. Об'єктивна сторона складу адміністративного проступку представлена системою передбачених адміністративно-правовою нормою ознак, що характеризують зовнішню сторону проступку [4, с. 160; 5, с. 94]. Об'єктивна сторона військового адміністративного правопорушення, відповідальність за вчинення якого встановлена ст. 172¹¹ КУпАП, може проявлятися з урахуванням змісту диспозицій окремих частин цієї норми в одній з наступних форм: 1) самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби; 2) нез'явлення військовослужбовця вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадженої, відпустки або з лікувального закладу.

З метою визначення суб'єктивних ознак самовільного залишення військової частини або місця служби як адміністративного проступку необхідно з'ясувати хто може бути суб'єктом його вчинення та які особливості його суб'єктивної сторони. Зауважимо, що суб'єктами вчинення протиправного винного діяння, можуть виступати: військовослужбовці строкової служби (щодо проступків, передбачених ч. 1, 2, 4

ст. 172¹¹ КУпАП); військовослужбовці (крім строкової військової служби), військовозобов'язані, резервісти (щодо проступків, передбачених ч. 3, 4 ст. 172¹¹ КУпАП). Суб'єктивна сторона різноманітних видів адміністративних правопорушень характеризує внутрішнє (психічне) ставлення суб'єкта правопорушення до скоєного ним діяння та його негативних наслідків [5, с. 98]. Особливість суб'єктивної сторони самовільного залишення військової частини або місця служби характеризується прямим умислом. При цьому нез'явлення вчасно на службу без поважних причин може бути вчинене як умисно, так і з необережності [6, с. 48].

Характеристика адміністративної відповідальності військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби вимагає також визначення заходів адміністративно-правового примусу, що застосовуються до суб'єкта військового адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172¹¹ КУпАП. З аналізу чотирьох частин цієї норми видно, що у разі самовільного залишення військової частини або місця служби до особи-правопорушника застосовуються один з таких видів адміністративних стягнень: або накладення штрафу, або арешт з утриманням на гауптвахті. При цьому розмір адміністративного штрафу та строк арешту з утриманням на гауптвахті багато в чому залежить від особливостей кваліфікації діяння за відповідною частиною ст. 172¹¹ КУпАП. Якщо діяння кваліфікують за ч. 1 та 2 ст. 172¹¹ КУпАП, то мова йде про застосування до військовослужбовця лише одного виду адміністративного стягнення – арешту з утриманням на гауптвахті, строки якого відповідно будуть становити до десяти діб (ч. 1) та від семи до п'ятнадцяти діб (ч. 2). Вчинення проступку, передбаченого ч. 3 ст. 172¹¹ КУпАП, має наслідком застосування альтернативного адміністративного стягнення до військовослужбовця: або накладення адміністративного штрафу (від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), або арешт з утриманням на гауптвахті (до десяти діб). Якщо ж є законні підстави для кваліфікації діяння як самовільне залишення військової частини або місця служби, що вчинено в умовах особливого періоду (крім воєнного стану), то адміністративна відповідальність настає за ч. 4 ст. 172¹¹ КУпАП. У такому випадку розмір штрафу порівняно з передбаченим ч. 3 ст. 172¹¹ КУпАП буде більший (від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), а строк арешту з утриманням на гауптвахті довший (від десяти до п'ятнадцяти діб) [2].

У контексті обраної тематики наукового пізнання слід акцентувати, що загалом самовільне залишення військової частини або місця служби може мати наслідком не тільки притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності, але й до іншого виду юридичної відповідальності – кримінальної. Вивчення норм Кримінального Кодексу України від 5 квітня 2001 року (далі – КК України) дозволяє констатувати, що самовільне залишення військової частини або місця служби є одним з видів військових кримінальних правопорушень, тобто кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (розділ XIX Особливої частини КК України) [7]. З метою здійснення порівняльно-правової характеристики адміністративної та кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби необхідно визначити юридичний склад військового кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого

передбачена ст. 407 КК України, а також з'ясувати які заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані у разі його вчинення.

Об'єктом злочину є установлений порядок проходження військової служби, який зобов'язує військовослужбовців строкової служби постійно перебувати в розташуванні військової частини чи місця служби, а офіцерів, прапорщиків, військовослужбовців за контрактом – у службовий час і не залишати їх без дозволу відповідного начальника [8, с. 933]. Якщо проаналізувати зміст ст. 407 КК України, то з об'єктивної сторони цей злочин може бути вчинений у таких формах, як: 1) самовільне залишення військової частини або місця служби; 2) нез'явлення вчасно без поважних причин на службу. Коло суб'єктів вчинення злочину за ст. 407 КК України відрізняється в залежності від особливостей діяння, що кваліфікується з відповідною частиною ст. 407 КК України. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1, може бути тільки військовослужбовець строкової служби, передбаченого ч. 2 – військовослужбовець (крім строкової служби), а передбачених ч. 3, 4, 5 – всі категорії військовослужбовців. Суб'єктивна сторона самовільного залишення військової частини або місця служби характеризується прямим умислом, а нез'явлення вчасно на службу без поважних причин може бути вчинене як умисно, так і з необережності [8, с. 934]. Слід зауважити, що важливою відмінністю протиправного самовільного залишення військової частини або місця служби як військового адміністративного правопорушення та військового кримінального правопорушення є тривалість вчинення цього діяння. Адже якщо самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу триває до трьох діб, то це є підставою притягнення особи-правопорушника до адміністративної відповідальності за відповідною частиною ст. 712¹¹ КУпАП з урахуванням всіх обставин справи. Однак перевищення вказаного терміну, тобто трьох діб вже є можливою підставою настання кримінальної відповідальності за вчинення того самого діяння, що буде кваліфікуватися з урахуванням обставин справи за відповідною частиною ст. 407 КК України.

Окремої увагу потребує з'ясування питання які заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані до військовослужбовців у разі визнання самовільного залишення військової частини або місця служби військовим кримінальним правопорушенням. Аналіз санкцій всіх частин ст. 407 КК України [7] дозволяє виділити такі види покарань: 1) штраф; 2) службове обмеження; 3) тримання у дисциплінарному батальйоні; 4) позбавлення волі. Застосування міри покарання залежить від того за якою частиною ст. 407 КК України буде кваліфікуватися діяння: якщо за ч. 1, то застосовується одне з покарань – тримання у дисциплінарному батальйоні (до двох років) або позбавлення волі (до трьох років); за ч. 2 – або штраф (від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), або службове обмеження (до двох років), або позбавленням волі (до трьох років); ч. 3 – позбавлення волі (від двох до п'яти років); за ч. 4 – позбавлення волі (від трьох до семи років); за ч. 5 – позбавлення волі (від п'яти до десяти років).

Висновки. З огляду на здійснене дослідження особливостей адміністративної відповідальності військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби, а також специфіки кримінальної відповідальності

за такі ж діяння необхідно зазначити наступне. Підставою адміністративної відповідальності за військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби є вчинення військового адміністративного правопорушення, передбаченого відповідною частиною ст. 172¹¹ КУпАП. Натомість настання кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби, нез'явлення вчасно без поважних причин на службу є наслідком вчинення військового кримінального правопорушення, передбаченого відповідною частиною ст. 407 КК України. Якщо порівнювати юридичні склади самовільного залишення військової частини або місця служби як військового адміністративного правопорушення та військового кримінального правопорушення, то вони мають певні спільні ознаки, до яких можна віднести: 1) схожий об'єкт посягання (суспільні відносини у сфері забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців, а саме нормативно визначений порядок проходження військовослужбовцями військової служби); 2) з об'єктивної сторони правопорушення мають однакові форми прояву, тобто пов'язане із самовільним залишенням військової частини або місця служби військовослужбовцем, а також може проявлятися у нез'явленні військовослужбовця вчасно на службу без поважних причин; 3) деякі суб'єкти вчинення правопорушення, а саме військовослужбовці строкової служби або військовослужбовці (крім строкової військової служби); 4) в обох випадках суб'єктивна сторона самовільного залишення військової частини або місця служби характеризується прямим умислом, а нез'явлення вчасно на службу без поважних причин може бути вчинене як умисно, так і з необережності. Натомість наявні й характерні відмінності, за якими можна відмежувати адміністративну відповідальність військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби від кримінальної. Слід зауважити, що важливою відмінністю протиправного самовільного залишення військової частини або місця служби як військового адміністративного правопорушення та військового кримінального правопорушення є тривалість вчинення цього діяння. Адже якщо самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу триває до трьох діб, то це є підставою притягнення особи-правопорушника до адміністративної відповідальності за відповідною частиною ст. 712¹¹ КУпАП з урахуванням всіх обставин справи. Однак перевищення вказаного терміну, тобто трьох діб вже є можливою підставою настання кримінальної відповідальності за вчинення того самого діяння, що буде кваліфікуватися з урахуванням обставин справи за відповідною частиною ст. 407 КК України. Відмінність полягає й в суб'єктному складі, адже суб'єктами вчинення військового адміністративного правопорушення окрім військовослужбовців можуть виступати й військовозобов'язані та резервісти. Притягнення військовослужбовця за самовільне залишення військової частини або місця служби до певного виду юридичної відповідальності передбачає й застосування різних видів стягнень: якщо діяння кваліфікується як військове адміністративне правопорушення, то заходами адміністративно-правового примусу є накладення штрафу або арешт з утриманням на гауптвахті, тоді як заходи кримінально-правового характеру є більш суворими – штраф (є вищим за адміністративний штраф), службове обмеження, тримання у дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі.

Література:

1. Резнік О. М. Реформування правоохоронних органів в аспекті забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 145–151.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 80731-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додат. до № 51. Ст. 1122.
3. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / [Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін.] ; [Вид. 2-е, доп.] Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.
4. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / [В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короед, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова]; за ред. проф. В. В. Галуцька. Херсон: Грінь Д. С., 2015. 272 с.
5. Павлов Д. М. Адміністративне право : Загальна частина : Конспект лекцій. К. : МАУП, 2007. 136 с.
6. Військові адміністративні правопорушення : науково-практичний коментар / С. С. Вітвицький, М. Ю. Веселов, О. М. Нестеренко, П. С. Спринцев. Харків : Право, 2024. 182 с.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

Moisieiev M. On the issue of distinguishing administrative and criminal liability of servicemen for voluntarily leaving a military unit or place of service

Summary. The article provides a comparative legal analysis of administrative and criminal types of legal liability of servicemen for voluntarily leaving a military unit or place of service. It has been established that the basis of administrative liability for servicemen for voluntarily leaving a military unit or place of service is the commission of a military administrative offense, while the onset of criminal liability for the same actions is a consequence of the commission of a military criminal offense. Under

the legal structure of voluntary abandonment of a military unit or place of service as a military administrative offense, it is proposed to understand a set of certain elements (objective and subjective signs), the presence of which allows to qualify a socially harmful act as voluntary abandonment of a military unit or place of service under the relevant part of Article . 17211 of the Code of Ukraine on administrative offenses. Based on the results of a comparison of the legal structures of voluntary leaving a military unit or place of service as a military administrative offense and a military criminal offense, certain common features were identified, which include the following: a similar object of the offense (normatively defined order of passage by military servicemen); from the objective side, offenses have the same forms of manifestation (a military serviceman voluntarily leaving a military unit or place of service, a serviceman not showing up on time for duty without valid reasons); among the perpetrators of offenses are conscripts or contract servicemen; the subjective side of voluntarily leaving a military unit or place of service is characterized by direct intent, and failure to report for duty on time without valid reasons can be committed both intentionally and negligently. It has been established that there are characteristic differences by which it is possible to distinguish the administrative responsibility of servicemen for voluntarily leaving a military unit or place of service from criminal liability, namely: the duration of the act (voluntarily leaving a military unit or place of service by a serviceman, as well as his failure to appear on time without valid reasons at service for up to three days is grounds for bringing a serviceman to administrative responsibility, however, exceeding the specified term is already a possible ground for incurring criminal liability for committing the same act); application of various types of sanctions (measures of administrative and legal coercion are the imposition of a fine or arrest with detention at the guardhouse, measures of a criminal legal nature – fine, official restriction, detention in a disciplinary battalion, deprivation of liberty).

Key words: administrative responsibility; military administrative offense; criminal liability; military criminal offense; military; fine; arrest with detention at the guardhouse.